

ОГЛЯД ТА ОБШУК ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

INSPECTION AND SEARCH OF A VEHICLE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: ANALYSIS OF THE PRACTICE OF THE SUPREME COURT

Шаповал А.О.,

аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу правових позицій Верховного Суду щодо огляду та обшуку транспортного засобу у кримінальному провадженні. В ході дослідження виявлено, що під час проведення огляду та обшуку транспортного засобу непоодинокими є випадки зловживань і процесуальних порушень з боку органів досудового розслідування. Такі моменти не залишилися поза увагою судів, які сформулювали сталу судову практику з цього питання.

У статті акцентується увага саме на рішеннях Верховного Суду, оскільки відповідно до статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» його висновки щодо застосування норм права є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Крім того, інші суди під час застосування норм права повинні враховувати висновки, викладені у постановках Верховного Суду.

У своїх рішеннях Верховний Суд неодноразово наголошує на тому, що огляд чи обшук транспортного засобу проводиться на тих же підставах, що й огляд чи обшук житла. Одним із основних порушень, яке трапляється під час проведення вказаних слідчих (розшукових) дій, є їх проведення без ухвали слідчого судді або без письмового дозволу власника. Внаслідок цього докази, які були здобуті під час огляду чи обшуку, визнавалися недопустимими.

В ході аналізу рішень Верховного Суду встановлено, що огляд чи обшук транспортного засобу у кримінальному провадженні можуть бути проведені не лише на підставі ухвали слідчого судді, але й на підставі дозволу його власника. При цьому такий дозвіл обов'язково повинен мати письмову форму.

Крім того, в одній зі своїх постанов Верховний Суд висловився щодо співвідношення понять «огляд місця події» та «огляд житла чи іншого володіння особи». Так, судді сформулювали таку правову позицію: якщо подія, з приводу якої проводиться огляд, відбулася в житлі чи іншому володінні особи, на проведення такого огляду місця події поширюються вимоги, передбачені статтею 30 Конституції України та відповідними положеннями статей 13, 233, 234 та 237 Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: Верховний Суд, слідчі (розшукові) дії, огляд, обшук, транспортний засіб.

The article is devoted to the analysis of the legal positions of the Supreme Court on the inspection and search of a vehicle in criminal proceedings. The study revealed that during the inspection and search of the vehicle there are many cases of abuse and procedural violations by the pre-trial investigation authorities. Such points have not gone unnoticed by the courts, which to date have formed a stable case law on this issue.

The article focuses on the decisions of the Supreme Court, because, in accordance with Article 13 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges", its conclusions on the application of law are binding to all authorities and government bodies. In addition, other courts must take into account the findings of Supreme Court rulings when applying the law.

In its judgments, the Supreme Court has repeatedly emphasized that a search or search of a vehicle is carried out on the same grounds as a search or search of a dwelling. One of the main violations that occur during the conduct of these investigative actions is their conduct without the decision of the investigating judge or without the written permission of the owner. As a result, the evidence obtained during the inspection or search was declared inadmissible.

The analysis of the judgment of the Supreme Court established that the inspection or search of a vehicle in criminal proceedings may be conducted not only on the basis of a decision of the judge (investigative judge), but also on the basis of the permission of its owner. Such permission must be in written form.

In addition, in one of its judgments, the Supreme Court ruled on the correlation between the terms "inspection of the scene" and "inspection of housing or other property of a person". Thus, the judges formed the following legal position: if the event in question is held in the home or other property of a person, such inspection of the scene is subject to the requirements of Article 30 of the Constitution of Ukraine and the relevant provisions of Articles 13, 233, 234 and 237 Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: Supreme Court, investigative actions, inspection, search, vehicle.

Постановка проблеми. Відповідно до частини 1 статті 234 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Вказана слідча (розшукова) дія передбачає проникнення уповноваженими особами до житла чи іншого володіння особи та проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Транспортний засіб законодавець відносить до «іншого володіння особи», тому обшук, який проведений у ньому, обов'язково повинен санкціонувати суд або його власник. Однак, як показує судово-практична, не поодинокими є випадки проведення вказаної слідчої (розшукової) дії з порушенням процедури, яка регламентована КПК України, що тягне визнання доказів недопустимими.

Стан дослідження. Вагомий внесок у розроблення наукових засад проведення огляду та обшуку у кримінальному провадженні зробили такі вчені: Ю.П. Аленін,

І.В. Гловюк, І.В. Вегера-Іжевська, О.Б. Комарницька, С.О. Сорока, О.С. Старенький, О.В. Капліна, Л.Д. Удалова та інші. Однак, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, присвячених вказаній проблематиці, мало зосереджується увага на процедурі проведення огляду та обшуку саме транспортного засобу.

Мета дослідження. Основною метою цієї статті є встановлення сучасної правозастосовної процедури проведення огляду та обшуку транспортного засобу у кримінальному провадженні на підставі аналізу рішень Верховного Суду.

Виклад основного матеріалу. Конституція України гарантує кожній людині недоторканність житла, недопущення проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку без вмотивованого рішення суду [1]. Зазначені конституційні права та свободи людини гарантуються й забезпечуються безпосередньо під час кримінального провадження. Так, відповідно до ст. 13 КПК України не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим

рішенням, крім випадків, передбачених цим кодексом [2]. Ці основоположні приписи мають фундаментальне значення не лише на стадії досудового розслідування, а й під час розгляду справи в суді.

Вивчення правової природи рішень вищих судових органів завжди має важливе наукове значення та наділене вагомим практичним потенціалом, оскільки дозволяє сформувати правову позицію в конкретній справі, визначити єдину точку зору зі складного правового питання, мінімізувати неоднакове тлумачення норми права різними суб'єктами кримінального процесу тощо. Нині в Україні судовою практикою формується на рівні Верховного Суду, який є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції [3]. Тому дослідження його судової практики має неабияке значення для практикуючих юристів.

За короткий проміжок часу «новий» Верховний Суд вже сформував достатню кількість правових позицій щодо порядку проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Однак поза увагою науковців залишилися його правові висновки щодо процедури проведення огляду та обшуку транспортного засобу. Тому далі проаналізуємо кілька правових позицій Верховного Суду.

Одна з таких позицій була висловлена Колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в постанові від 25 вересня 2018 року по справі № 623/4131/15-к [4]. Згідно постанови суду особу було засуджено за частиною 1 статті 263 КК України до покарання у вигляді позбавлення волі на строк 4 роки.

З матеріалів справи вбачається, що в січні 2015 року транспортний засіб, який перебував у користуванні обвинуваченого, зупинили працівники правоохоронних органів на посту дорожньо-патрульної служби поблизу м. Ізюм Харківської області. Під обшивкою вказаного транспортного засобу без передбаченого законом дозволу власник авто незаконно зберігав гранати, підривачі та патрони.

Однак особа, яка їх перевозила, була повністю виправдана спочатку апеляційним, а згодом і Верховним Судом. Головним мотивом виправдання став незаконний обшук транспортного засобу. Так, у постанові зазначено, що всупереч вимогам кримінального процесуального закону після здійсненого 8 січня 2015 року працівниками правоохоронного органу огляду автомобіля орган досудового розслідування не звернувся з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді, а 12 січня 2015 року подав лише клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, а саме до автомобіля.

Ухвалою слідчого судді від 14 січня 2015 року було надано тимчасовий доступ до автомобіля з метою його вилучення для запобігання можливості внесення змін у його технічний стан. Тобто, ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук автомобіля органом досудового розслідування в цій справі отримано не було, у зв'язку з чим, як зазначено в постанові Верховного Суду, апеляційний суд дійшов правильного висновку про здійснення вказаної слідчої дії з порушенням вимог кримінального процесуального закону, передбачених частиною 2 статті 237, частиною 2 статті 233 КПК України. Отже, у вказаному вище рішенні суд апеляційної інстанції, а згодом і Верховний Суд констатували, що проведення обшуку транспортного засобу без ухвали слідчого судді є незаконним та тягне за собою визнання доказів, які були отримані під час їх проведення, недопустимими.

Аналогічна правова позиція міститься у постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду по справі № 159/451/16-к від 23 травня 2018 року. Згідно постанови суду трьох осіб було засуджено до 7 років позбавлення волі за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 15, статтею 289 КК України.

Суд встановив, що в рамках кримінального провадження був проведений огляд двох транспорт-

них засобів. Зазначені слідчі дії проводилися відразу після вчинення злочину як виняток, передбачений частиною 3 статті 233 КПК України, для невідкладних випадків. Однак судді дійшли висновку, що в матеріалах кримінального провадження відсутні дані про те, що слідчий чи прокурор після проведення зазначених оглядів зверталися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Відповідні рішення слідчого судді в матеріалах кримінального провадження також відсутні. Внаслідок цього докази, які були здобуті під час вказаних вище оглядів, були визнані недопустимими [5].

Таким чином, навіть якщо огляд чи обшук транспортного засобу проводяться відразу після вчинення злочину, тобто як виняток, передбачений частиною 3 статті 233 КПК України, це не звільняє слідчого, прокурора від «узаконення» вказаних слідчих (розшукових) дій шляхом звернення з клопотанням до слідчого судді.

У постанові по справі № 159/451/16-к колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду висловилися щодо співвідношення понять «огляд місця події» та «огляд житла чи іншого володіння особи» [6]. Суд першої інстанції визнав винними трьох осіб у незаконному замаху на незаконне заволодіння транспортним засобом і призначив їм покарання у виді 7 років позбавлення волі.

Апеляційний суд Волинської області скасував вирок місцевого суду в частині призначеного покарання та ухвалив новий вирок, яким призначив засудженим покарання у виді позбавлення волі на строк 7 років з конфіскацією всього майна. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ залишив без зміни вироки судів нижчих інстанцій.

Під час розгляду справи Верховним Судом сторона обвинувачення наполягала на тому, що «огляд місця події» відрізняється від «огляду житла чи іншого володіння особи», а тому проведення огляду місця події не вимагає дотримання вимог статей 233, 234 та 237 КПК України. На думку прокуратури, відмінність цих слідчих дій впливає, зокрема, з частини третьої статті 214 КПК України, відповідно до якої огляд місця події може проводитися до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і вимагає лише негайного внесення відомостей до реєстру після його завершення, а для огляду житла чи іншого володіння особи необхідно дотримуватися певних умов, передбачених статтями 233, 234, 237 КПК України, що не можливо до внесення відомостей до реєстру.

Однак Верховний Суд не погодився з такою позицією. Суд вказав, що позиція сторони обвинувачення зводиться до того, що огляд місця події може відбуватися в порядку, який не тільки не потребує попереднього судового рішення, а й звернення до суду постфактум. Однак таке тлумачення очевидно суперечить статті 30 Конституції України та статті 13 КПК України, які, навіть дозволяючи невідкладне проникнення в певних випадках, не звільняють від подальшого судового контролю для перевірки виправданості проникнення без попереднього судового рішення.

Крім того, огляд місця є елементом розслідування у більшості випадків, коли в правоохоронного органу з'являється інформація про вчинений злочин. І якщо пристати на позицію, висловлену стороною обвинувачення, це означало б, що потреба в розслідуванні завжди виправдовує проникнення до житла чи іншого володіння особи без будь-якого судового контролю. Однак стаття 30 Конституції спрямована на запобігання ситуації, коли будь-яка правомірна мета діяльності держави може виправдати втручання в право особи на житло. Виходячи з мети цього конституційного положення, жодне законодавство не може тлумачитися таким чином, щоб взагалі звільнити державний орган від судового контролю за правомірністю проникнення до житла чи іншого володіння особи.

На підставі викладеного Верховний Суд дійшов такого висновку: якщо подія, з приводу якої проводиться огляд, відбулася в житлі чи іншому володінні особи, на проведення такого огляду місця події поширюються вимоги, передбачені статтею 30 Конституції України та відповідними положеннями статей 13, 233, 234 та 237 КПК України. Отже, у вказаному вище рішенні суд констатував, що проникнення до житла чи іншого володіння особи має обов'язково супроводжуватися судовим контролем. В іншому випадку це суперечитиме положенням КПК України та Конституції України.

Цікавою також є позиція Великої Палати Верховного Суду по справі № 640/6847/15-к від 16 жовтня 2019 року. Згідно постанови суду двох осіб було засуджено за частиною 3 статті 307 КК України до покарання у виді позбавлення волі строком на 11 років з конфіскацією всього належного їм майна. З матеріалів справи вбачається, що під час огляду транспортного засобу в салоні було виявлено комод, у внутрішніх перегородках якого було місцесхованка, звідки в подальшому було вилучено 24 полімерні пакети з наркотичним засобом – героїном. При цьому вказаний огляд був проведений без ухвали слідчого судді.

Однак Велика Палата Верховного Суду погодилася з аргументами суду апеляційної інстанції про відсутність порушень кримінального процесуального закону під час вилучення героїну з автомобіля в ході процесуальної дії, зафіксованої в протоколі огляду місця події (транспортного засобу) без ухвали слідчого судді на обшук.

Огляд автомобіля, в якому було виявлено наркотичні засоби, проводився з письмового дозволу його власника,

якому не було відомо про те, що його транспорт засуджені використовують для перевезення наркотичного засобу. При цьому скарг чи зауважень щодо проведення цієї слідчої дії від нього не надходило [7]. Таким чином, огляд чи обшук транспортного засобу у кримінальному провадженні можуть бути проведені не лише на підставі ухвали слідчого судді, а й на підставі дозволу його власника. При цьому такий дозвіл обов'язково повинен мати письмову форму.

Висновки. Отже, можна узагальнити практику Верховного Суду щодо порядку проведення огляду та обшуку транспортного засобу в декілька основних суджень:

1) огляд чи обшук транспортного засобу проводиться на підставі ухвали слідчого судді або з письмового дозволу його власника;

2) якщо подія, з приводу якої проводиться огляд, відбулася в транспортному засобі, на проведення такого огляду місця події поширюються вимоги, передбачені статтею 30 Конституції України та відповідними положеннями статей 13, 233, 234 та 237 КПК України;

3) якщо огляд чи обшук транспортного засобу проводяться відразу після вчинення злочину (тобто, як виняток, передбачений частиною 3 статті 233 КПК України, для невідкладних випадків) то слідчий, прокурор після проведення цих слідчих (розшукових) дій зобов'язаний звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді;

4) внаслідок недотримання вказаних вище вимог процесуального законодавства здобуті докази будуть визнані недопустимими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.06.2020).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-6 // *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.06.2020).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 21.06.2020).
4. Постанова Верховного Суду по справі № 623/4131/15-к від 25 вересня 2018 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76812124> (дата звернення: 20.06.2020).
5. Постанова Верховного Суду по справі № 159/451/16-к від 23 травня 2018 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74342648> (дата звернення: 20.06.2020).
6. Постанова Верховного Суду по справі № 159/451/16-к від 12 лютого 2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80224144> (дата звернення: 20.06.2020).
7. Постанова Верховного Суду по справі № 623/6847/15-к від 16 жовтня 2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85174578> (дата звернення: 21.06.2020).